

VENTOS VEIDAI

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Literatūrologė prof. Viktorija Daujotytė. Danutės Mukienės nuotrauka

Gal pirmą kartą nušvitęs Ventos *veidas* Maironio „Jaunojoje Lietuvoje“. Palei Ventą, vieną iš gyvybinių Žemaitijos arterijų, žemaičių *gyvenimai, mažieji dvarai*, tiek daug lėmę šio krašto savasčiai. „Jaunosios Lietuvos“ antrosios giesmės pradžia: „Ant kranto Ventos stovi rūmas švarus: / Įšaltintos sienos, rausvi kaminai, / Į kelių alėjos!“ Tai – Goštauto dvaras. Jam skirta didi tvermė – karta turi keisti kartą, o gyvenimas išlikti: „Goštauto rūmas ant kranto Ventos, / Nors dvidešimt metų praėjo, / Baltuoja, rodosi, kaip kitados, / Kai jaunas Rainys čia viešėjo“. Marija Pečkauskaitė mylimame Maironio kūrinyje galėjo rasti ne tik artimos dvasios veikėjus, savo *alter ego* Jadvygos, skambinančios Šopeną, asmenyje, bet ir susitikti su Venta, ne tik realybės, bet ir poezijos upe, lyg *vietos* asimi.

Venta prasideda Venių kaime (tarp Pavandenės ir Užvenčio), išteka iš nedidelio Venių ežero. Iš pradžių mažas upelytis teka į šiaurę, po maždaug dešimties kilometrų kelionės pro Užventį – jau upė, davusi vardą ir bažnytkaimiui, *seno dvaro* archetipu susietam ir su Šatrijos Raganos biografija. Vingiuodama Venta pasiekia Mažeikius, perkerta Latvijos sieną ir ties Ventspiliu įteka į Baltiją. *Ventos* etimologija nėra aiški, įtikinamiausiu laikomas Kazimiero Būgos siejimas su „venteriu“, toks tinklas „su uodega ir sparnais iš šonų“, tiesiamas skersai upę. Šaknis *ven* (t) reiškia „lenkti“, „linkti“. Galimas ryšys su *vengti* (*prasilenkti*, nesusitikti), *vingis*. Venta *vingiuota*, daro daug *lankstų*, turi daug *lankų*. Kiekvienoje atkarpoje Venta yra kita, *kitaveidė*, kitokia. Kitokia ir Kuršėnuose, kur į ją daug

metų žvelgė Stasys Anglickis, XX a. literatūrinio žemaitiškumo gairintojas, kūrėjas.

Himniškas yra Stasio Anglickio eilėraštis „Vėnta“ – ne tik Kuršėnams, bet ir tiems žemaičiams, kurie gyvena palei Ventą, ir palei mažą upeliuką su mediniu lieptu, ir palei mūsų akims jau didelę upę:

Vėnta, Vėnta,
To žemaitiui švėnta,
Tava opės, maura
Lend par šėrdi kiaura.

To raitas par peivas,
Tavi gluosta eivas.
To ėš mūsa krauji
Esi tuoki srauni.

Namainis ons tavės
Kad ėr būtom gavės
Pakaitas Urala
Ar kėtuoki gala.

Namainis ož nieka, —
Ba pavientiu šieka,
Ba gimtuosės posės
Ons kap yr ba dvasės.

Paliudijimų, užrašytų, kad tas upės *šventumas* žemaičiui ant liežuvio galo, bet ir koks keiksmas, kaip išvirkščioji šventžodžio pusė – ar maža bėdų Venta padaro ištvindama, apsemdama pievas, dirvas. „Ein žemaitis par patvėnosi Vėnta leiptu ėr pašnibžduom šnek: „Vėnta, Vėnta, to švėnta... Vuo káp jau pareji, atsėsoka ė saka: no, ė šniuokšt ta Vėnta kap kuoki ropūži...“

Į Lietuvą, į dar jaunas, mokiniškas sąmones Venta pirmiausia atiteka (bent atitekėdavo) iš Žemaitės „Marčios“, iš įsimintino šienapjūtės vaizdo. „Kūtvailiškių pievos išėina pailga lygme išilgai Ventos. Nuo sodos pusės kalvos ir kelmuoti dirvonai, priešais, antroje pusėje, pušynai žaliuoja. Venta po plotmę visaip išsivinguriuoja, skiriasi į šakas, kurios, vingi aprietusios, ir vėl į krūvą susibėga, bet plaukti tiktai per potvynius tepakyla, o vasarą niūkso ant vietos, pabliurusi dumblais ir purvynais, per tai ir pievos šlapios ir smukios, išdžiūsta tiktai pasitaikinus giedrai vasarai. Tankiai per šienapjūtę tyvaliuoja vanduo po žolyną pasruvęs, o jei kartais sodrenis lietus sudrožia, tada Venta beveizint pakyla, išsiliejusi plačiau priduoda vandens šakoms, ir susibūrusios visos per viena pasijudina plaukti. Tuomet nuplukdo, nuneša pradalges, kupsčius ir kūgius, o stačioji žolė, aptvinusi ligi viršūnių, lenkiama sraunumo vandens, susikloja gulsčia ligi pat žemės. Tuomet šienaujantiems padaro nemaža šoros. Užtai nusekus pavasario potvyniams, stojus giedrai, atstu pirma šv. Jono subrūzda jau sodiščiai po ventas.

Rytmetį, saulelei apšvietus pirmais spinduliais pušyno viršūnes, apibėrus žemę spindinčiais rasos burbulėliais, sukilus paukšteliams čiulbėti, sustoję vyrai į būrelį garsiai suvaliavo. Dainos atgarsis atsimušė pušyne: antroje pusėje ligi sodos skleidėsi vėl malonus garsas. Tas būrelis dar nepabaigęs tęsti, kitame rėžyje vėl užniko ūžti. Kitur dalgius skambino ir klepnojo. Tokio užesio balsas kilo nuo žemės, kartu su balta migla sklido ore, mišo su vieversėlio giesme, nuūžė, nusiskambėjo toli toli padangėse“.

Marija Pečkauskaitė-Šatrija Ragana.
Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Vienas ryškiausių lietuvių literatūroje misterinių veiksmų, misterijos, susidaranti iš žmogaus dvasios ir gamtos susitikimo. Susitikimo ašis – upė, vandenys, Venta, bendrinis žodis *ventos*, žvejybos įrankis *venteris*, tinklas, permetamas skersai per upę. Seni kalbos žodžiai, bent jų šaknys iš gilios prokalbės. Žemaitės *žvilgsnis* stebėtino pastabumo, *aklumo*; lygiai ir klausia, pagaunanti visus garsus: „Ventos gelmėje, duburkyje, pliaukštelėjo lydeka“. Visa apimtis – nuo dangaus, nuo pirmųjų saulės spindulių, iki gelmės, iki duburkio. Ventos vanduo – kaip gulščias, išsišakojęs medis, išsiskirstęs į šakas. Pagrindinė tėkmė lyg kamienas, po sodresnio lietaus, priduoja vandens šakoms. Daug kartų Žemaitės žvelgta

į Ventą; kai tik persikėlė į Ušnėnus, seną žemaičių sodą. „Už sodos galo netoliese raitosi Venta, pačioj pašonėj – Ušna, nedidelis, užgožtas gluosniais ir žilvičiais upe-
lis“, – taip vandeninę Ušnėnų aplinką apibūdina Adolfas Sprindis¹. Sprindžiui, varniškiui, Debesnų (vandenų ir debesų vienybės vardas) buvo žinomos ir bendrinės *ventos*: „Vien drėgnos lygumos, vien pažliugusios lankos – *ventos*. Žemųjų žemaičių vietų upė – Venta“.

Šatrijos Raganos svarbioji vieta – Užventis, miestelis už Ventos; kartais tarmiškai – moteriškos formos – *Užventė*. 1895 metų rudenį rašo Povilui Višinskiui: „Vo dar čia tas pardavimas Užvenčios!... Negaliu ir aš sau perstatyti, kaip tat mes apleisime tą savo šalelę, tą brangiąją!... *ant visados!*“².

Užventyje, Ventos akivaizdoje, įvyko svarbiausi Marijos gyvenimo įvykiai – pažintis su Povilu Višinskiu, susitikimas su Dominiku Bukontu. Užventyje mokėsi lietuvių kalbos, pradėjo rašyti. Venta įsirašo į Šatrijos Raganos biografiją, apimant ir kūrybą, yra nuolat atsekama kaip svarbiausia *gyvenimo pasakojimo* linija. Galima ją matyti ir kaip vaizdo atkarpą ir kaip horizontą. Ir Žemaitės pasakojimui, bet tik su ryškiu grožio akcentu – dar būtų artima apysakos „Vincas Stonis“ (1905) pradžia: „Labai gražioje vietoje stovėjo Žalakių kaimas. Iš vienos pusės tekėjo Ventos upė, apaugusi karklynais kaip žaliu vainiku, iš antros stūksojo tamsus miškas, paventyje gražiai žaliavo pievos“.

Ankstyvojo Šatrijos Raganos kūrybos laiko pamatiniame tekste „Dėl ko tavęs čia nėra?“ (1900) pačioj pradžioj, lyg įvade į rašymą: „Dar toliau teka upė – tyliai, iš lengvo, majestotiškai... Iš vienos jos pusės stai-

Jonas Mačiulis-Maironis. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

gus, aukštas krantas, iš antros – žalia girelė, apibarstyta violetinėmis boplėmis, aukštiniais ir mėlynais, kaip neužmirštuolės, builiais“. Tolesnė siužeto linija: „Einu toliau krantu, aukštyn prieš upės tekėjimą... Prieš mano akis kaip panoramoj mainosi paveikslai, viens už kitą gražesni... Sustojau... Štai mano numylėtas!“ Ir toliau nuo aukšto upės kranto piešiami mylimi vaizdai – su upe, upele, akmeniu. Klasikinė vandens ir gyvenimo paralelė. Vanduo teka skirtingai, skirtingai teka ir gyvenimas: „Ten, žemai, plaukia upe-
lė... bet visai ne taip, kaip ten toliau, kur ji, daugiau erčios sutikusi, bėga pamažu, at-

(Nukelta į 4 p.)

Venta. Danutės Mukienės nuotrauka

Prie Užvenčio malūno. Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 3 p.)

sargiai... Čia užia ji, plaukdama per akmenis, svyruoja, sukas... tarytum jauna mergaitė, nemačiusi dar nelaimės, neturėjusi skausmų, rūpesčių... Linksma jai, gera... žaidžia sau, dainuoja, linksmas per dienas, valandėlės nepastovi vietoje... Pamažu, pamažu! Nepraeisi amžiaus, nepažinusi skausmo! Kapai ant kelio, skurdi trobelė, baltas beržas, per audrą nulaužtas... [...] Vis lengviau ir lengviau teka upelė, o ten, už tilto, vos tik judinas! Kur tavo ramus užimas?! Kur linksmybė ir greitumas tavo, upele?! Žvilgsnis pasiekia kitą upelės krantą – matyti kaimo bažnytelių bokštai, kryžius ir koplytėlė prie kelio...

„Už jų plati ir tanki klevų alėja veda stačiai į seną dvarą...“ Namai. Ir visa ši gyvenimo panorama – nuo nerūpestingos jaunystės iki kapų, nuo kasdienių vaizdų iki bažnytelių tarsi vienu metu atspindi ir upelės vandenį, ir sąmonėje. Upė-upelė yra namų vanduo, nutekantis į pasaulį. Gyvenimą atspindintis ir gyvenimą sugeriantis vanduo, sugeriantis ir išlaikantis atmintyje.

Ankstyvojoje Šatrijos Raganos kūryboje, imant ir „Viktutę“, upė yra pastovus vaizdo sandas. Dažnai bevardė (*upė, upelė*), bet kartais pasakomas ir jos vardas: „Ir taip vis skambėjo dainos čia nuo vieno, čia nuo antro Ventos kranto... kaskart gražesnės, kaskart liūdnesnės, kaskart ilgiau traukiamos...“ („Jau vakaruos užgeso saulėlydžiai“, 1900). Šiame apsakyme pirmą kartą paminima ir svarbi vieta, kur rašytoja mėgo būti, – malūnas ant Ventos: „... vien vanduo užia ramiai prie malūno...“ Kitu rakursu vaizdinys pasikartos „Viktutėje“: „Kartais, turėdama laiko, einu pas malūną ir, atsi-

stojus ant tilto, žiūriu, kaip vanduo puola žemyn. Žiūriu žiūriu, atsi-traukti negalėdama, taip gražiai atrodo; vandeniui beužiant ir bejudant, ima suktis galva, ir, rodos, tuojau tuojau pulsį į tą bedugnę. Ak, gailu būtų! Gyvenimas dabar toks geras ir gražus!“. Marija iš prigimties turėjo stiprų gyvenimo jautimą. Iš čia, iš to pirminio pamato, gali rasti gyvenimo *gerumo* ir *gražumo* pojūčiai, suintensyvinami ir gamtos, ypač vandens, jo tekėjimo ar kritimo.

Apsakymas „Iš mūsų kovų“ (1903), kaip žinome, pradedamas epigrafu iš Maironio („Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris, / Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus...“), tęsiasi tokiu pirmuoju sakiniu „Tai buvo gražus, didelis sodas ant Ventos krantų“. Alėja iš sodo lengvai leidžiasi lig upės kranto. „Buvo čia taip ramu, malonu, poetiška... nieko netrūko tos gražios vietos romantiškumui: buvo upė, užianti patyliais; ūksmingi medžiai, kvepiantieji žiedai ir jauna pora, atsisėdusi ant balto suolelio alėjos gale“ (galimybė matyti *vietos romantiškumo* sampratą).

Ventos kaip tekančio, gyvenimą atspindinčio ir kaip laiką nusi-nešančio vaizdinio ontologijos centras išryškėja daugeliu požiūrių svarbioje dienoraštinėje apysakoje „Viktutė“ (1903). Namai, namų kaip visų galimų žmogaus prasmų jautimas. Grožio įspūdis, pirminė *estetika* kaip stiprių jautimų puokštė, lydinys. Iki „Viktutės“ Venta tekanti, banguojanti, čia ją išvystame žiemą, užšalusią, bet ne mažiau įspūdingą. „Gražios dabar naktys: šviesios, tylios, ramios. Tamsiame danguje žiba apskritas mėnuo, auksinės žvaigždės blizga mirksėdamos, o žemai viskas balta ir balta... Sodo medžiai miega, apdengti sniegų pūkais, toliau matyti užšalusi Ventos vaga, panaši į platų vieškelį, dar toliau – susikūprinusių trobelių būrys... Toks visur didelis ramumas, tokia didelė tyla...“

Kaip man visa tai brangu! Kaip lengvai kvėpuoja krūtinė tokio-mis naktimis, turėdama prieš save tą mylimąją Ventą, tas senas, surūkusias trobeles!“

Gali būti, kad šioj jungty – gražių, baltų naktų, mylimosios Ventos ir senų, surūkusių, susikūprinusių trobelių – slypi Šatrijos Raganos pasaulio matymo universalumas. Vienis yra tai, ką sąmonė apima kaip vienį: gražios žiemos nakties kilnumas, Venta, panaši į platų baltą vieškelį, ir senos, surūkiosios, susikūpinusios trobelės. Neišskirstytas, žvilgsniu apimamas, sutelkiamas pasaulis kaip vi-sas *mano pasaulis*, brangus, mylimas.

Sėdėti ant upės kranto, žiūrėti į vandenį. Greičiausiai tai labai senas kūno pasirinkimas, archetipinės būsenos galimybė. Neabe-jotina ji ji justa Marijos Pečkauskaitės, gal net ne kaip išskirtinė, o būdinga jos laiko, jos luomo, padėties žmonėms, jaunoms pane-lėms, studentams. „Viktutės“ atsargus vedimas į laimingą pabai-gą – naivios pasakos („Gyveno diedelis ir bobutė, turėjo vištą ir gaidelį“) klausymu sėdint mėgstamoje vietoje – „ant upės kranto“ su mylimuoju. Šatrijos Ragana veda atsargiai, bet leidžia pakilti į pačią jausmo viršūnę: „Buvau laiminga... tokia laiminga, kiek žmo-gus gali būti laimingas. Jutau rožes širdyje ir sparnus ant pečių... Lyg vaiku pavirtusi, neatsiminiau praeities, nebijojau ateities, tiek nežino-jau, kad gera man, linksma, lengva...“

Sakyta ir dabar kartais taip galvojama, kad tai sentimentalu, lėkšta. Bet Šatrijos Ragana laimės lėkštumą (taip, laimingam būti yra banalu, lėkšta, bet itin sunku šią būseną pasiekti) išgrynina iki būties viršūnės. Nors akimirka, bet toje viršūnėje esi. Ir esi lydi-mas puikios melodijos, kuri gali pasigirsti kaip muzika, kaip myli-mieji Šopeno noktiurnai, arba kaip kažkas vientisa, neišskirstyta – kaip pats būties alsavimas, kurio gilumoje slypi muzika. Tokia yra

Užvenčio kraštotyros muziejaus pastatas – dažna šatrijiečių susitikimų ir renginių vieta. Danutės Mukienės nuotrauka

„Viktutės“ pabaiga: gyvenimo virtimas melodija, pačiu paviršium sulieta su Ventos tekėjimu tylioje, šiltoje naktį. „Nusileido tylus, šiltas vakaras, ir sumanėme vedu keltis su luotu pas tą gluosnį, kuriame giedojo lakštingala.“

Ramiai, ramiai liūliavo Venta... jos sidabrinėse bangose didelis mėnuo lingavo savo veidą, tiesdamas mums po kojų platų vieškelį, auksu grįstą. Tyliai, iš lengvo nardami irklus tame aukse, vis arčiau plaukėm prie to dainos burtininko. Tyla, nieko netrukdoma, gili tyla... Tos dainos klauso seni gluosniai ir, žemai pasilenkę, susigraudinę bučiuoja savo tamsiomis šakomis sidabrinę Ventos veidą, ir kelmiai, juodas galvas iškėlę, ir žvaigždės, mirgančios upės gelmėje... Nutilę ir mudu klausėm jos burtų, sustoję po gluosniu. O daina vis plaukė, gaudi ir galinga, lingavo kaip bangos, lėkė tolybėn, tolybėn, ir rodė, dangus tebuvo jai riba...“.

Kaip viskas išdidinama, išgilinama: upės gelmė, daina gaudi ir galinga, linguojanti kaip bangos, kurios tegali atsirasti tik vaizduotėje, lėkimas tolybėn, tolybėn, kai riba jau tik dangus.

Savičiausias Ventos vaizdinys – moters, mylimos moters, kurios *veidą* (cituotoje ištraukoje – *sidabrinį*) bučiuoja pasilenkę gluosniai arba tolimas mylimasis – mėnulis, kas kelia ir mitinių alizijų.

Šis vaizdinys jau iš apsakymo „Ant Uetlibergo“, pagrįsto Šveicarijos įspūdžiais – tylus prisiminimas saulėtose viršūnėse: „Ar tu beatmeni mūsų svajojimus apie „palaimintąją salą“? Atmeni: tyli, laiminga snaudė *Venta tamsiaveidė*, savo tolimo mylimojo mėnulio glamonėjama, kuris

tą burtų naktį nusileido pas ją spinduliuotu taku. Seni, susigūžę gluosniai, ant jos pasilenkę, tyliai tyliai sekė paslaptingas pasakas. Juodos alėjos atrodė kaip ilgi gotiški koridoriai į užburtą rūmą, kuriame laikomos kažkokios slaptos misterijos. Tyliai kugždėjo sodno medžiai, tyliai alsavo gėlės saldžiais kvapais, o ten aukštai mirgėjo auksaakės žvaigždės ir taip pat tyliai kalbėjosi su žeme apie kažkokius joms nežinamus dalykus. Visur buvo pilna paslaptingo šnibždesio, neištartų žodžių, nesugaudomų atdūsių. Žemės, augalų, oro ir žvaigždžių sielos, per dieną supanotos, dabar, visiems gyviams užmigus, nutraukė veržiančius jas raiščius ir ėmė tikrai gyventi. Tyliai tylitėlaičiai sėdėjome ir mudu ant Ventos kranto, nedrįsdami pajudėti, nes rodė mudviem, kad kiekvienas gyvas padaras toje stebuklų valandoje tebus vien falšingas tonas tame sėliu puikiausiame akorde.

Ir mudviejų sielos – dvi balti gėli – liūdnai nulenkę taures toje stebuklų valandoje.

Nes toks baisus, toks didžiulis kontrastas buvo tarp to gražiojo pasaulio ir žmonių darbų. Skaudus disonansas gamtos simfonijoje buvo žmonės-vilkai, žmonės-šakalai, žmonės-lapės“. Počiurlioniškojo lietuvių simbolizmo (neoromantizmo) tobulas atšvaitas: „Ant Uetlibergo“ pirminiu pavidalu skelbtas 1914 metais. *Venta tamsiaveidė*, jos tolimasis mylimasis mėnulis (galėtų būti mitinė atskala), seni gluosniai, palinkę virš upės, sekantys senas pasakas. Kultūros patirčių priartėjimas (*ilgi gotiški koridoriai, slaptos misterijos*). Ir viską jungianti būties paslaptis, kurioje skleidžiasi *žemės, augalų, oro ir žvaigždžių sielos*. „Ir mudviejų sielos...“ –

Vietos, kuriomis vaikščiojo Šatrijos Ragana: liepų alėja Užventyje ir tvenkinys prie Užvenčio malūno. Nuotraukos Danutės Mukienės

tokia įstabi visatos sutartinė, kad apie save ar apie *mudu*, pasakomus puikia senąja lietuvių kalbos dviskaita – *dvi balti gėli* – begalima tik pridurti. Negalima nejusti kontrasto tarp gražiojo pasaulio ir žmonių darbų, žmonių, neturinčių žmogiško veido, kurį turi *Venta tamsiaveidė*. Arba *sidabraveidė*.

Pagal Ventos vaizdinį galima brėžti skiriamąją ribą tarp Šatrijos Raganos kūrybos etapų. Vėlesniuose kūriniuose Venta retai bepaminima, vaizdinys nebeplėtojamas.

Apysakoje „Sename dvare“, svarbiausiam rašytojos kūrinyje, vandeniui atstovauja *didelis miegūstas tvenkinys paslaptingo mis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas /.../*. Toks pasikeitimas gali būti susijęs su regimųjų vaizdų pasikeitimu, kitokia patirtimi, didesniu vaizduojamos erdvės uždaru.

¹ Sprindis A., *Povilas Višinskis*, Vilnius: Vaga, p. 13.

² Šatrijos Ragana, *Laiškai*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 56.